

– **Višejezični hor** **zajedničkog sećanja**

Čovek kome je otadžbina draga tek je nežni početnik; onaj kome je svaka gruda poput rodne već je snažan; savršen je, pak, onaj kome je čitav svet poput strane zemlje.

Karl Marks

Britanski pisac Karil Filips trenutno je jedan od vodećih autora čiji koreni, uključujući i one književne, sežu u različite kulture i daju njegovom delu kosmopolitsku draž. Rođen 1958. na Sent Kitsu, Filips se sa svega četiri meseca preselio s roditeljima u Englesku, otisnuvši se time na prvo od mnogih putovanja koja će obeležiti njegov život i opus. Filipsovo tematski i strukturalno povezano stvaralaštvo sačinjavaju romani, komadi za scensko i radijsko izvođenje, scenariji i trenutno četiri dela neknjiževne proze. Njegov sve veći značaj u savremenoj književnosti potvrđuju činjenice da su mu dela prevedena na desetine svetskih jezika, za sada ne i na srpski, da je dobitnik brojnih književnih nagrada, između ostalog i prestižne “Džejms Tejt Blek memorijal”, potom četiri počasna doktorata i dve počasne magistrature, da je član Kraljevskog društva književnika, počasni predavač na univerzitetu Oksford i profesor na Jejlu na predmetima iz oblasti britanske, postkolonijalne i karipske književnosti i kreativnog pisanja, te da je stalni saradnik u listovima “Gardijan” i “Nju ripablik”.

Čitav Filipsov opus bavi se temama umnogome tipičnim za postkolonijalnu i postmodernu književnost – identitetom, preispitivanjem i ponovnim ispisivanjem istorije, pa i onima, poput izgnanstva, koje se u književnosti javljaju već na samim njenim počecima. Kao potomak nekadašnjih robova, Karil Filips se u nekoliko dela usredsređuje na surovost trgovine robljem, složene odnose moći u periodu robovlasništva i njihovo nasleđe u savremenom svetu, a da ni u jednom trenutku ne zapada u zamku onoga što Salman Ruždi naziva *mentalitetom geta*. Povezujući priče o progonu, emigraciji, izgnanstvu i pripadnosti međuprostoru iz različitih perioda ljudske istorije i različitih krajeva sveta postiže univerzalnost koja mu omogućava da preraste ulogu pukog društvenog komentatora i usredsredi se na proučavanje jastva, oslobođenog stega jedne rase, roda, pola ili klase, te na njegova fizička, duhovna i emotivna putovanja.

Uprkos činjenici da se na ulicama Lidsa od malih nogu suočavao s problemima prouzrokovanim njegovom rasnom i kulturnom drugošću u,

danas već uveliko multikulturalnoj zemlji, “kraljevstvu slepih”, kako je u jednom članku naziva, koja se zbog vlastite imperijalističke prošlosti i sama našla u krizi identiteta, Filips ne želi da se ograniči samo na pitanje rase, čak ni kada se radi o njegovom ličnom identitetu, te nasuprot, po njemu, upadljivom odsustvu crnih likova u delima beloputih kolega, pažnju usmerava na junake različite rasne i kulturne pripadnosti. Dug istorijat zavisnosti od belog čoveka možda mu i ne ostavlja mnogo izbora. Trudeći se da ne zapadne u jednostrano predstavljanje stvarnosti kao poprišta sukoba između stereotipnih prikaza dveju ili više strana, Filips se usredsređuje na osećaje izmeštivosti i pripadnosti u najširem mogućem smislu reči. Identitet, sveobuhvatniji od pojmova rase, pola, etničke, verske ili klasne pripadnosti budući da ih sve sadrži, predstavlja Filipsovu osnovnu preokupaciju. Ta nit spaja pripovesti o afričkoj i jevrejskoj dijaspori, dovodi u vezu događaje iz petnaestog veka u Mletačkoj republici i Drugi svetski rat, i omogućava glasovima robova da odjeknu u životima crnaca u Americi šezdesetih godina dvadesetog veka i poljskih izbeglica u Engleskoj.

Nepažljivom čitaocu moglo bi se učiniti da su Filipsovi prvi romani, *Poslednji prolaz* (*The Final Passage*) i *Stanje državne nezavisnosti* (*A State of Independence*), kao i njima srodne drame *Čudnovato voće* (*Strange Fruit*) i *Gde ima tame* (*Where There is Darkness*), skućenih tematskih okvira koji ne idu dalje od beleženja prozaičnih detalja iz života na Antilima i u Engleskoj. Njihovu suštinu, međutim, čine univerzalne priče o kulturnoj pometnji života u emigraciji, odlasku i povratku, koji se nikada ne može ostvariti u potpunosti, te posledicama kolonijalizma razornim po nacionalni i lični identitet i osećaj pripadnosti, a ponekad ih već i sami naslovi čine sveobuhvatnim. Aluzija na istoimenu pesmu Bili Holidej u naslovu *Čudnovato voće* dramu o prilagođavanju dveju generacija antilskih emigranata u Engleskoj, čudnovatog voća nekadašnje imperije, povezuje s linčovanjem crnaca u Americi, čime ona postaje daleko uopštenija priča o odnosu prema “drugom” i progonu.

Spomenuti romani poslužili su Filipsu kao polazna tačka za tematski, strukturno i žanrovski daleko složenija dela poput *Više razine* (*Higher Ground*), *Priroda krvi* (*The Nature of Blood*) ili *Prelazeći reku* (*Crossing the River*). Njima dominira za Filipsa karakteristična polifonija glasova udaljenih prostora i perioda ljudske istorije koja narušava nametnuti autoritet jednog lica, nudivši čitaocu uvid u perspektivu svakog od likova. Taj svojevrsni kontrapunkt, unapređena verzija Hakslijevog istoimenog dela, ukazuje na istovremeni uticaj muzike, očigledan u nekolicini Filipsovih naslova,¹ i drame na strukturu njegovih romana. Jukstapozicija različitih perspektiva stvara strukturnu slagalicu čija se hronologija kreće u rasponu i od nekoliko vekova, a okruženja čine trougao Afrika-Evropa-Amerika u čijem se središtu nalazi “crni Atlantik”, možda jedini istinski dom za pisca poput Karila Filipsa. Bilo da se radi o triptihu poput *Više razine*, u kome se očituje uticaj *Domoroča* (*Native*

¹ U pitanju su pesme “A State of Independence” Done Samer, “Higher Ground” Stivija Vondera, “A New World Order” Kertisa Mejfilda, koja je poslužila kao naslov za zbirku eseja *Novi svetski poredak*, kao i navedena pesma Bili Holidej.

Son), prvenca afroameričkog autora Ričarda Rajta, ili o epizodičnoj strukturi ostalih romana, gde se u relativno kratkim naletima smenjuju glasovi stvarnih i izmišljenih ličnosti iz različitih konteksta, vezivno tkivo neizostavno čini ideja o fizičkom i duhovnom izgnanstvu, usamljenosti i čovekovom pokušaju da potvrdi ili iznova osmisli vlastiti identitet.

Protejska priroda dela Karila Filipasa, u kojima se naracija u prvom i trećem licu pretače u dnevnik, pisma, ili isečke iz novina i stvarnih istorijskih dokumenata, dostiže vrhunac u preseku književne i dokumentarne proze u romanu *Ples u tami* (*Dancing in the Dark*) i triptihu *Stranci* (*Foreigners*). Dok se *Ples u tami* zasniva na životu Berta Vilijamsa, jednog od prvih i najpopularnijih crnih zabavljača u Americi, okosnica *Stranaca* jesu istinite priповesti o trojici crnaca u Engleskoj. Amalgam fikcije, istorije i reportaže i ovde održava ideja o teškom položaju imigranata, čovekovom često nepravičnom odnosu prema “drugom”, pa i o sumnjivoj i ponekad izvitoperenoj prirodi ljudske pravde.

Navedene teme, međutim, nisu i jedine u Filipsovom opusu. Kako u romanima tako i u dramama, autor se često bavi odsustvom komunikacije i otuđenjem. Komunikaciju ponekad otežavaju okolnosti, kako kroz nerazumevanje između dveju generacija imigranata pokazuje u *Čudnovatom voću*. Do šuma u komunikaciji dolazi i usled različitih iskustava, na šta svojim primerom ukazuje Eva Stern, jedna od junakinja *Prirode krvi*. Nakon užasa koncentracionog logora, i najbezazlenija pitanja jednog od Engleza koji su ih oslobodili Eva doživljava isključivo kroz prizmu sada trajne sumnjičavosti prema čoveku i verovanja da ljudi čija su iskustva drastično različita ne mogu dostići istinsko razumevanje. Osamljenost, otuđenje i nepostojanje komunikacije naročito su izraženi kod likova u procepu između kultura, emigranata poput Irine u romanu *Viša razina*, okružene strancima koji ne nude prijateljstvo i mislima o izgubljenoj porodici i sreći, ili neimenovanog pripovedača prvog dela tog triptiha, posrednika u trgovini sopstvenog naroda uoči njenog ukidanja. Povremeni pokušaji da se uspostavi kontakt u Filipsovim delima nikada nisu uspešni. Poput Berta Vilijamsa, veliki broj Filipsovih likova ostaje zarobljen u vlastitoj nemoći da reši problem.

Kao i svaki tipičan predstavnik postkolonijalne proze, Filipas se bavi i stereotipnim kolektivnim prikazima “drugih”, koji čoveka svode na životinju, predmet ili robu. Tako u romanu *Kembridž* (*Cambridge*) i sam izbor reči upućuje na animalnu prirodu robova. Njihova koža je životinjska, ruke su im šape, a uveče se povlače u svoje jazbine. Beloputa dama iz romana, nesviknuta na njihovo obličje, od crnačke dece čak pomisli da su majmuni. Poput životinja, robovi su i intelektualno ograničeni i amoralni. Nedostatak moralnog sistema odražavaju njihova obnaženost, seksualna sloboda i sklonost ka laganju. Slične stereotipe nalazimo u predstavama o Jevrejima u *Prirodi krvi*. Getoizacija u petnaestom veku u Mletačkoj republici posledica je njihove navodne zlobe, pohlepe i žrtvovanja hrišćana u verskim ritualima kako bi im ispijali krv. Odras takvih prikaza jeste i progon za vreme Drugog svetskog rata, kao i sveopšta marginalizacija imigranata u Engleskoj. Filipsova namera,

međutim, nije da osudi, te svaka od njegovih pripovesti odražava svest o istorijskoj i moralnoj složenosti opisanih situacija.

Karil Filips posebnu pažnju obraća i na utehu koju jedna u drugoj pronalaze dve skrajnute grupe, bele žene i crni muškarci. Dela poput romana *Udaljena obala* (*A Distant Shore*) ili *Dok pada sneg* (*In the Falling Snow*) dočaravaju problematiku njihovog odnosa u jednom netrpeljivom društvu, koju dodatno komplikuje činjenica da su neki od njih imigranti. Međusobno ih privlače izolacija, usamljenost, neprilagođenost okruženju, poljuljan osećaj pripadnosti ili stranost, a kroz njihove veze Filips ponovo ukazuje na stereotipe o seksualnosti “drugog”, posebno kada je u pitanju crni čovek, i podriva ih.

Filipsovo pripovedanje u svakom trenutku odnosi se na sadašnjost, čak i ako je se ne tiče neposredno. Robovlasništvo, progon Jevreja u petnaestom veku i kolonizacija predstavljaju preteču ili uzrok savremenih oblika netolerancije i marginalizacije. Piščeva imaginarna istraživanja istorijskih okolnosti i uzročno-posledičnih odnosa navode čitaoca na pomisao da se vrzino kolo povesti nikada neće zaustaviti. Iste predrasude oblikuju živote i određuju tokove sudbine dok isključivost samo poprima nove vidove.

Kao što to biva sa svim međunarodnim piscima u doba hibridne književnosti, Filipsov književni opus izmiče jednostavnim klasifikacijama. Njegovo delo jeste postkolonijalno i postmoderno, britansko i karipsko, ali je pre svega negde između kategorija, kultura, rasa, polova i klasa. Ono odražava piščev višestruki identitet koji se razvija i neguje kroz fizičke, društvene i duhovne migracije, izvan ograničenja kultura koje ga pokušavaju svesti na jednostrane klišeje. Prelazak granica obeležava srž Filipsove namere, kroz koju pokušava da (re)definiše sebe i pronađe lek za istorijsku i kulturnu kratkovidost.

Njegov najcenjeniji, možda i najčitaniji, a sasvim izvesno najsveobuhvatniji roman jeste *Prelazeći reku*, dobitnik nagrade “Džejms Tejt Blek memorijal”, nominovan i za nagradu Buker. Kako u sebi sadrži sve teme i okruženja Filipsovog opusa, progon, izmeštenost, izgnanstvo, gubitak, putovanje i prelaženje granica između Afrike, Evrope i Amerike, a njegovi mnogobrojni likovi stapaju se u višejezični hor preživelih izgnanika, čiji glasovi progone ne samo pripovedača prologa i epiloga nego i samog pisca, *Prelazeći reku* možda najbolje oslikava, pa i simbolizuje, samu suštinu Filipsovog pisanja.

Arijana Luburić-Cvijanović, asistent na Katedri za engleski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, bavi se savremenom anglofonom, a pre svega postkolonijalnom književnošću. Autor je monografije *Ruždi* i mora priča i radova iz oblasti britanske, američke i južnoafričke književnosti, s fokusom na postkolonijalnu. Prevodi sa engleskog i na engleski.

